

Comunitatile catolice din Moldova

Studiu de caz - Satele cu populatie romano – catolica din vecinatatea orasului Roman

Cerasela Maria Virlan–Blaj

**HighSchool teacher,
Savadisla, Romania
e-mail:
celamihai@yahoo.com**

The existence of Catholic communities in Moldavia has raised questions not for the Orthodox population from neighbourhood but mostly for the Hungarian and Romanian history researchers.
The term „csangos" was first used in 1783 by Petru Zold, a priest, in order to describe these communities and the term remained as such in the Hungarian historyography (and in the last decade it has also been borrowed by the Romanian historyography) but is not accepted and used by the majority of people belonging to the community.
The present case-study dedicated to the villages situated near Roman attempts to answer some questions related to the origin and evolution of these communities without the intention of an exhaustive study.

Populatia catolica din Moldova nu ridica serioase semne de intrebare asupra gradului de toleranta a poporului roman, dar a pus serioase probleme istoriografiei. Revendicata atit de istoricii maghiari, cit si de unii istorici romani, aceasta populatie s-a declarat in majoritate, la recensamintul din 1992, de origine romana[1]. Termenul de „ceangai" utilizat generic pentru a desemna aceasta populatie a fost folosir pentru prima data de Petru Zold in secolul al XVIII-lea , cu sensul de „corcit", „amestecat" (vom observa mai jos in ce imprejurari) si a fost preluat de istoriografia maghiara, in ultimul deceniu si de cea romana, dar nu este folosit si acceptat de marea majoritate a celor pe care ii denomineaza, fiind considerat peiorativ. Confuzia porneste de la faptul ca aceste comunitati sunt studiate ca un tot unitar, omogen, desi intre ele pot fi observate deosebiri clare.

KEY WORDS

Catholic Church, community, historiography, Hungarians, Moldavia, differences, population, minority

Profesorul D. Martinas, in lucrarea sa, *Originea ceangailor din Moldova* opereaza distinctia intre cele doua categorii etnice cunoscute sub denumirea de ceangai:

- grupul celor concentrati „in regiunea municipiilor Roman (grupul nordic) si Bacau (grupul sudic), despre care se stie in mod cert ca nu sunt secui, se imbraca in port romanesc, vorbesc cei mai multi romaneste intr-un grai specific transilvanean si traiesc dupa datina si felul romanilor”, si

- „grupul celor de origine secuiasca, asezati in marea lor majoritate pe vaile Trotusului si Tazlaului, putini pe valea Siretului, vorbind un grai matern foarte apropiat de cel secuiesc, avind obiceiuri secuiesti si modul de viata asemanator cu al secuilor”[2].

Plecind de la aceste consideratii, demersul de fata se constituie intr-un studiu de caz dedicat comunitatilor catolice din jurul orasului Roman.

Din *Dictionarul geografic al judetului Roman*[3], publicat in 1891 de P. Condrea, aflam ca satele vecine orasului Roman, a caror populatie e de confesiune catolica, sunt asezate de o parte si de alta a riului Siret , la nord-est de Iasi. Ele sunt distribuite astfel:

- Adjudeni, Sabaoani, Rachiteni, Tetcani, Tamaseni pe malul drept al Siretului;

- Rotunda, Buhonca, Butea, Buruienesti pe malul stang;

- pe platoul dintre bazinele riurilor Moldova si Siret, satele Halaucesti, Barticesti si Iugani[4].

Primele stiri despre existenta unei populatii de confesiune catolica in aceasta zona ni le ofera documentul ce mentioneaza sprijinul acordat de Margareta Musata construirii de lacasuri de cult catolice, intre care este mentionata si biserica de piatra din Sabaoani, in preajma anului 1377[5]. Secolul al XV-lea reprezinta pentru existenta catolicismului in Moldova o perioada a confruntarilor cu activitatea husitilor. Favorizati de atitudinea toleranta a domnului Alexndru cel Bun, husitii desfasoara o intensa activitate misionara care se adreseaza cu precadere comunitatilor catolice. Din reactia Curiei papale aflam ca la acea vreme sasii si maghiarii detineau majoritatea in rindurile catolicilor din Moldova[6].

In secolul al XVI-lea, catolicismul moldovean va fi marcat atit de politica religioasa a domnilor moldoveni, cit si de patrunderea curentelor „reformate” dinspre Transilvania[7]. Miscarea protestanta a determinat reactia Bisericii romane. Sfarsitul secolului inregistreaza o puternica actiune de recuperare a teritoriilor pierdute. Activitatea intensa a misionarilor catolici desfasurata in a doua jumatate a secolului ne ofera citeva informatii despre localitatile din jurul Romanului: un calugar anunta pe episcopul de Camenita ca ereticii din Husi si Roman au fost intorsi la catolicism[8]; in aceeasi perioada, calugarul ungur Michael T. Feghedinus anunta reintoarcerea la catolicism a husitilor din Trotus, Roman si satele vecine (fara a le numi). In 1599, episcopul Bernardino Quirini trece in revista situatia catolicismului moldovean. Sunt amintite bisericile din Roman si Sabaoani, care au fost distruse de atacurile tatarilor si nu pot fi refacute de credinciosii prea saraci. Din acesta cauze preotii lipsesc, caci s-au refugiat in Transilvania[9]. Referitor la activitatea misionara a

epicopului, aflam ca acesta a reusit sa aduca la catolicism multi eretici, printre care se numara si ortodocsi. (E prima mentiune ce se refera explicit la romanii trecuti la catolicism.)

Lipsa preotilor care sa pastoreasca populatia catolica va fi o problema si la inceputul secolului al XVII-lea, un raport anonim din 1606 facind referire la bisericile din Roman si Sabaoani, lipsite de preoti: "Romula... contiene una chiesa cattolica senza rettore Sabojana, villa, il popolo e catolico et ha chiesa murata, ma no vi e sacerdote"[10]. Din inventarul cuprinzator pe care episcopul Bandini l-a realizat la 1646, in urma calatoriei prin toate localitatile cu populatie catolica, rezulta ca satele din preajma Romanului sufereau nu numai de o lipsa acuta de preoti, dar si de o depopulare. La Roman gaseste 6 case de catolici, 36 de suflete cu tot cu copii ("ungari et saxones"). Viziteaza si satele din preajma, oferind si o descriere geografica: 3 sate la rind aproape de Siret la rasarit Tamaseni, Adjudeni, Rachiteni, iar spre nord Sabaoani, Lucasesti si Tetcani. Toate satele sunt pastorite de preotul de la Sabaoani, situatia demografica permitindu-i un asfel de efort: la Tamaseni gaseste 70 de locuitori (25 femei, 18 barbati, restul copii), la Adjudeni 63 de locuitori, la Lucasesti 40[11]. Pentru a rezolva situatia lipsei acute de preoti, Congregatiunea de Propaganda Fide trimite in Moldova calugari franciscani, in majoritate italieni[12], pentru care exista cereri exprese in acest sens[13].

Secolul al XVII-lea a fost pentru Moldova unul de grele incercari, desele incursiuni ale tatarilor, operatiile militare desfasurate pe teritoriul ei ducind la o scadere dramatica a populatiei, cei care scapau de captivitate retragindu-se in locuri mai putin expuse. La 1671, Vito Piluzio spune, cu referire la Tamaseni, ca "omini non sono"[14]. E un moment in care incep sa se produca schimbari in componenta etnica a comunitatilor catolice. La 1671, preotul misionar G. Battista, ajuns la Roma spune ca in Moldova limba valaha e limba nativa a catolicilor, adaugand ca si limba maghiara e necesara[15]. La 1676, Arhiepiscopul de Corint, intr-o relatare despre Moldova, propune infiintarea unui seminar pentru elevi valahi pentru a forma un cler indigen[16]. Daca nu ar fi existat romani catolici, nu ar fi avut de unde sa recruteze acesti elevi. E posibil ca, pe fondul dispersiei populatiei, regruparea dupa trecerea primejdiei sa se fi facut in jurul unei biserici ramasa in picioare (bisericile catolice erau din piatra)[17] si in jurul unui preot care sa se fi intors la parohia sa, diferentele etnice pierzandu-si importanta.

Daca sfarsitul secolului al XVII-lea ramane in sfera probabilului, secolul al XVIII-lea ne ofera infomatii mult mai clare. Stim ca din Transilvania, pe fondul nemultumirilor iscate de infiintarea regimentelor de granita, are loc o emigrare a populatiei spre Moldova, unde ii sunt oferite scutiri de taxe[18]. Inca din 1699, Antioh Cantemir incuviinteaza aducerea de colonisti cu inlesniri de ordin fiscal[19]. In acelasi timp, misionarii franciscani din Moldova isi inmultesc raportarile cu referire la cresterea numarului credinciosilor catolici. Prefectul misiunii franciscane Franciscua Antonio Manzi scrie in relatarea sa despre Moldova la 1745 : "il rito dei Cristiani in questa Provincia una buona parte e

Apostolico-Romano, altri sonno Greci-Cattolici uniti, altri sono Armeni Cattolici del Rito greco"[20].

In aprilie 1763, superiorul franciscan Iosif M Cambiloli scrie secretarului Congregatiei de Propaganda Fide: "In Moldova de 7 ani incoace numarul catolicilor nostri a crescut si creste in fiecare zi, nu pentru ca necatolicii ar trece la noi, ci pentru ca in Ungaria si mai ales in Transilvania a fost si este mare foamete, si acuma de cind s-a facut pacea intre austrieci si prusaci, string soldati cu forta si de aceea au venit si vin intr-una in aceasta provincie familii intregi si mare numar de tineret de la 14 ani in sus, fiindca de la asa o virsta ii inroleaza in armata. Cate un luteran si cate un cavinist, naflind nici un pastor, s-au convertit la credinta catolica. [...] de patru ani incoace s-au facut in Moldova, in doua sate, doua biserici noua de ale noastre, cum n-au mai fost asa mari si frumoase [...] una in Halaucesti si alta la Talpa. In Halaucesti sunt 60 de familii, toate catolice"[21]. Despre componenta etnica a populatiei din Halaucesti ne ofera informatii matricolele parohiale, care, la 1776, contin nume ca: Radu, Grigorie, Enaru, Oprea, Omusoru, Moraru, Dogaru, Niculai, Talmaciu, Plesca, Cobzaru[22].

Despre infiintarea unor noi sate pe valea Siretului in secolul al XVIII-lea ne dau informatii matricolele parohiale; in satul Barticesti, matricolele parohiale incep consemnarea locuitorilor la 1780 si primele nume consemnate sunt: Bartic, Martin, Gabor, Blaj, Morar, Dumitras[23] — ceea ce arata ca populatia e amestecata. Matricolele din Tamaseni inregistreza existenta filiilor Rotunda si Buruienesti formate peste Siret.

In relatarea oferita in anul 1780 de Petru Zold – preot secui refugiat in Moldova dupa evenimentele de la Madefalau – sub titlul *Notitia de rebus Hungarorum qui in Moldavia et ultra degant*[24] este amintit, intre satele infiintate de colonisti veniti din Transilvania, si satul Gheraiesti, alaturi de Halaucesti si Talpa. Petru Zold constata ca locuitorii acestor sate vorbesc si ungureste si romaneste, pronuntia ungureasca fiind foarte neplacuta. Mai observa si ca "hainele le sunt romanesti, nu sunt scumpe si sunt lucrate de femeile lor"[25].

Din informatiile rezumate mai sus rezulta ca, in secolul al XVIII-lea, satele catolice din vecinatatea orasului Roman isi sporesc populatia si se inmultesc. Unele isi continua existenta (cu mici intreruperi la sfirsitul secolului XVII) pe malul drept al Siretului: Sabaoani, Tetcani, Rachiteni, Adjudeni si Tamaseni, alaturi de vechii locuitori asezandu-se noii veniti din Transilvania (multi dintre ei romani). Satele nou infiintate se situeaza pe malul stang al Siretului: Rotunda, Buruienesti, Butea sau in spatiul dintre bazinele riurilor Siret si Moldova: Halaucesti, Barticesti si Gheraiesti, cu populatie in mare parte romaneasca, comsemnata in matricolele parohiale. Nici unul din satele amintite nu era proprietate a Bisericii catolice, care sa fi exercitat o catolicizare fortata. Dar stim ca noile sate se intemeiaza in vecinatatea unor sate cu populatie catolica care frecventeaza biserici de piatra. Nu e exclus ca populatia nou venita sa fi frecventat aceste biserici, aflate in pastoratia unui preot catolic si cu timpul sa fi devenit filii ale vechilor parohii.

Un argument important in favoarea ideii ca aceste sate nou infiintate au o populatie majoritar romaneasca este cel lingvistic. In Sabaoani - sat cu existenta continua de-a lungul timpului - populatia isi mentine pina azi particularitatile lingvistice, amestecand cuvinte romane si maghiare. In celelalte sate, astfel de particularitati nu exista, desi nimic nu le-ar fi impiedicat sa se mentina. Exista, in schimb, alte particularitati identificate de D. Martinas ca fiind de provenienta transilvana: africatizarea dentalelor t,d- urmate de e ,i (de exemplu frunci-frunte sau munci-munte), rostirea siflanta s: s, z: j (sarpi in loc de sarpe, sasi in loc de sase, cozoc in loc de cojoc) si conservarea lui l'(muiat) la verbul a lua: eu l'eu, tu l'ei, el l'e, ei l'eu.

Informatiile prezentate aici ne duc la concluzia ca istoria acestor comunitati se leaga de vecinatati. Cele mai vechi sunt cele de pe malul drept al Siretului - unele isi intrerup existenta temporar si la refacere isi primenesc componenta etnica. Cele noi se formeaza prin asezarea de populatie transilvaneana in vecinatatea celor vechi sau prin roirea populatiei din vechile sate si alaturarea noilor veniti pe malul stang al Siretului. Vecinatatea sau chiar relatiile de proprietate cu majoritatea ortodoxa (in secolul al XVIII-lea Sabaoani apartine manastirii Secu, iar Halaucesti vornicului C-tin Cantacuzino)[26] nu le perturba existenta, desi in decursul timpului fiecare sa a pierdut sau a castigat adepti din partea cealalta, fapt absolut firesc in contextul unei vecinatati.

Bibliografie:

Izvoare si lucrari inedite:

Codex Bandinus, editat de V.A. Urechia, Bucuresti, 1891

Diplmatarium italicum IV, Francisc Pal, Roma 1930

Documente privitoare la istoria romanilor, Hurmuzaki,vol.VIII

Cronica parohiei Barticesti, redactata de pr. Leopold Nestam in 1963-1964, manuscris de la parohia Barticesti, jud. Neamt

Tamaseni - file de istorie, redactata de pr.Iosif Gabor, manuscris la parohia Tamaseni, jud.Neamt

Volume, studii, articole:

Cezare Alzati, *Terra romena tra Oriente e Occidente, chiese ed etnie nel tardo 1500*, Jaka Book, Milano,1982

D. Martinas, *Originea ceangailor din Moldova*, Ed.Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1985

Maria Craciun, *Protestantism si ortodoxie in Moldova secolului al XVI-lea*, Presa Universitara Clujeana, Cluj-Napoca, 1996

V. Mihordean, *Relatiile agrare din secolul al XVIII-lea in Moldova*, Ed.Academiei RSR, Bucuresti, 1968

P. Ramneamtu, *Problema iradierii romanilor din Transilvania in Principatele Romane*, Cluj, 1946

P. Condrea, *Dictionar geografic al judetului Roman*, Bucuresti, 1891

I.P. Pal, *Originea catolicilor din Moldova si franciscanii pastorii lor de veacuri*, Sabaoani, 1941

Gh. I. Moisescu, *Catolicismul in Moldova pana la sfarsitul veacului XIV*, Bucuresti, 1942

Mihail Dan, *Cehi,slovacisi romani in veacurile XIII-XVI*, Sibiu, 1944

C.C. Girescu, *Cauzele refugierii husitilor in Moldova si centrle lor in aceasta tara*, in "Studii si articole de istorie"VIII, 1966, p.28.

Note

1 www.hhrf.org/htnh/documentumok/rep.9078.htn

2 D. Martinas, *Originea ceangailor din Moldova*, Bucuresti, 1985.

3 P. Condrea, *Dictionar geografic al judetului Roman*, Bucuresti, 1891

4 Importanta indicatiei pozitiei geografice vis-a-vis de Siret isi va gasi explicatia pe parcursul demersului.

5 Gh.I. Moisescu, *Catolicismul in Moldova pana ls sfarsitul veacului XIV*, Bucuresti, 1942, p.77.

6 Mihail Dan, *Cehi, slovaci si romani in veacurile XIII-XVI*, Sibiu, 1944, pp.85-86.

7 Tema "orientata" a articolului nu permite prezentarea in detaliu a problematicii secolului al XVI-lea.

8 C.C. Girescu, *Cauzele refugierii husitilor in Moldova si centrle lor in aceasta tara,* in "Studii si articole de istorie" VIII, 1966, p.28.

9 Maria Craciun, *Protestantism si ortodoxie in Moldova secolului al XVI-lea*, Presa universitara clujeana, Cluj, 1996, p.194.

10 Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria romanilor*, vol VIII, p.308.

11 *Codex Bandinus*, editat de V. A. Urechia, Bucuresti,1891.

12I.P. Pal, *Originea catolicilor din Moldova si franciscanii pastorii lor de veacuri*, Sabaoani, 1941, p.38

13 Cerere adresata de locuitori din Cotnari Colegiului de Propoganda Fide : "...totius Provincie necesitates Spirituales scribimus, indigemus sacerdotibus". Hurmuzaki,VIII, p.427.

14 I.Gabor, *Tamaseni - file din trecut*, manuscris la Parohia Tamaseni, p. 12.

15 *Diplomatarium Italcum,* vol.I, p.109.

16 Idem, p 122

17 Maria Craciun, op.cit., p.187.

18 P Ramneamtu, *Problema iradierii romanilor din Transilvania in Principatele Romane*, Cluj, 1946.

19 V. Mihordea, *Relatii agrare din secolul al XVII-lea in Moldova*, Ed. Academiei RSR, Bucuresti, 1968, p. 146.

20 *Diplomatarium italicum* II, 1930, p. 163.

21 *Diplomatarium italicum* VolI, p.474, apud P.M. Pal, op.cit., p.50.

22. I.P. Pal, op. cit., p.56.

23 Pr. Leopold Nestman, *Cronica parohiei Barticesti* (manuscris la parohia Barticesti)

24 D. Martinas, op. cit., p. 27.

25 Ibidem.

26 V.Mihordean., op.cit.